

Anar,
Xalq yazıçısı
AYB-nin sədri

elədim və faktiki olaraq bütün idarəçiliyi öz əlində cəmləşdirmiş yoldaş Pankratovu da dəvət etdim. Mən heç kəsin İnkilab Komitəsinin sanksiyası olmadan güllələnməməsi məsələsini qaldırdım. Hüseyinov Mirzə Davud və Qarayev buna qarşı çıxdılar”.

Bu cəsarətli qərarla, Nərimanov qan hərislərinin istəyinə qarşı çıxmaqla, bir çox görkəmli azərbaycanlıların həyatını Pankratov baltasından qoruyaraq xilas edib. Güllələnmə siyahısından Üzeyir Hacıbəylinin, qocalmış H.Z.Tağıyevin, Pişnamazzadənin soyadları çıxarılıb. Nərimanov onun gəlişinə qədər Firudin bəy Köçərlinin və həkim kimi tanışı olduğu Xudadat bəy Rəfibəylinin edamından dərinəndən kədərləndiyini bildirib. Və böyük riskə gedərək general S.Mehmandarovu və Ə.Sıxlinskini xilas edib.

Nərimanovun bu dövr fəaliyyəti Azərbaycan xalqının mənəvi maraqlarının təminatına yönəlmişdi - Azərbaycan dilinin dövlət dili elan olunması, kadr siyasəti, hətta M.Ə.Sabirə abidə ucaltmaq qərarı rəhbərlikdəki - xeyli azərbaycanlı da daxil olmaqla - anti-Azərbaycan qüvvələrinin kəskin müqavimətiylə qarşılanırdı. Nərimanovun Genuya konfransına getməsi ilə əlaqədar Bakıda olmasından istifadə edən Azərbaycan kommunistləri məktəblərdə türk (Azərbaycan) dilinin öyrənilməsinə ayrılan saatların miqdarını azaldılar və qəzetlərdə də zərərli milli meyillər haqqında məqalələr yayımladılar. Nərimanov Bakıya qayıdandan sonra dil tədrisi saatlarını bərpa etdi və onu millətçilikdə ittiham edənlərin cavabını

o özünü Qafqazın canişini kimi aparır”.

Nərimanov sual edir: “Serqo Orconikidzenin nəzəriyyəsinə görə, əlbəttə, kiçik Azərbaycan əhalisini vaxtaşırı məhv etmək də olar, amma onda respublika kimlərdən ibarət olacaq? Məni Azərbaycanca uzaqlaşdırmaq Serqoya ona görə lazım idi ki, özünün “Qafqaz” siyasətini yeritmək üçün hər cür maneələri aradan qaldırsın. O məsləhət üçün Mirzoyana müraciət edir, Mirzoyan deyir: “Biz yalnız sənin razılığını gözləyirik ki, Nərimanovu uzaqlaşdırmaq”. Serqo cavab verir: “Razıyam”. Və həqiqətən də məni SSRİ MİK-nə sədr seçirlər. Moskvada yüksək vəzifəyə təyin edərək aradan çıxarırlar. Mirzoyan və Serqo bunu bayram eləyirlər, məni çıxartdılar və heç nə də baş vermədi, Azərbaycanda nöinki üsyan, heç Nərimanovun adını belə tutmağa cəsarət edən yoxdur”.

Hələ 1921-ci ildə Orconikidze Leninə və Stalinə məlumat verdi: “Nərimanovun dəstəsi əhatəyə alınıb... Nərimanovun devrilməsi məsələsi qoyulub”.

Bu “devrilmə” üç il sonra baş tutdu; Nərimanovun vəzifəsinin böyüdülməsi və Moskvaya göndərilməsi ilə.

Amma Nərimanovun öhdəsindən gəlmək o qədər də asan deyildi, onun nüfuzu çox yüksək idi. Kimin arxasında kimin durmasını məntiqlə təhlil edib anlayın Nərimanov daha bir cəsarətli addım atmaq qərarına gəlir: birbaşa bəyan edir ki, Serqonun arxasında Stalin özü durub. “Serqo və Stalin bizi, türkləri inanmır, Azərbaycanın taleyini erməni daşnaklarına etibar edir”.

Həm də o bunları Stalinə ünvanlanmış məktubda yazır. “Mərkəzi Komitəyə, yol. İ.V.Stalinə, Surətli:

NƏRİMAN NƏRİMANOVUN FACİƏSİ

(Əvvəli ötən sayımızda)

Şərqdə inqilabi hərəkatın ən parlaq təzahürü Mustafa Kamal paşanın rəhbərliyi ilə Türkiyədə aparılan Qurtuluş savaşı oldu. Sovet rəhbərliyi və o cümlədən də Nərimanov bu mübarizəni yalnız milli azadlıq uğrunda, yaxud imperalizmə qarşı mübarizə kimi qəbul etmirdilər. Onların fikrincə bu mübarizə təbii olaraq Türkiyənin sovetləşməsi ilə nəticələnməli idi. Azərbaycan İnkilab komitəsinin inqilabi Türkiyəyə ünvanlanmış, N.Nərimanov tərəfindən imzalanan 26 aprel 1921-ci il tarixli təbriki bu çağırışla qurtarırdı: “Yaşasın inqilabi Türkiyə! Yaşasın Türkiyə ilə Sovet Federasiyaları İttifaqı! Yaşasın Üçüncü İnternasionalın bayrağı altında məzlumların azadlıq uğrunda ümumbəşəri mübarizəsi!”

Amma bu çılğın ümidlərin əksinə olaraq Türkiyə Sovet Federasiyaları ilə heç bir İttifaqa girmədi və onun mübarizəsi əsla Üçüncü İnternasionalın bayrağı altında davam etmirdi.

Türkiyəyə kömək edən, o cümlədən də maddi dəstək göstərən Nərimanov yalnız sinfi yox, həm də milli mövqedən çıxış edir. Borc haqqındakı suala cavab olaraq deyir ki, qardaş qardaşa borc vermir, o lazım olan anda ona kömək göstərir”.

Nərimanov Şərqi ölkələrində sosialist inqilabı özünə kommunist daşnakların birləşmiş qüvvələri ilə, hakim millətlər rus bolşevikləri və onu millətçilik meyllərində təqsirləndirən radikal Azərbaycan kommunistləri ilə toqquşmalı oldu. Nərimanov yanayana qeyd edirdi ki, o, azərbaycanlı oğlanla erməni qızının məhəbbətindən bəhs edən beynəlmillət ruhlu “Bahadır və Sona” romanını çap etdirəndə, onu millətçilikdə günahlandıran Mikoyan hələ daşnak partiyasının üzvü idi.

Nərimanov acı kədərlə ilə o faktı da vurğulayır ki, onu kommunist ideyalarından uzaqlaşdırmaq ittiham elən insanlar - keçmiş müsavətlilər, menşeviklər, eserlərdi - Mirzə Davud Hüseyinovdu, Əliheydəri Qarayevdi, Ruhulla Axundovdu.

Mələmdür ki, XI Qızıl Ordu Azərbaycana soxulanda və Bakını işğal edəndə Nərimanov ölkədə deyildi. Bununla yanaşı, bir çox tədqiqatçılar hesab edirlər ki, onun adından yazılan bir çox məktublar və bəyanatlar onun xəbəri olmadan üzə çıxırdı.

16 may 1920-ci ildə Nərimanov Bakıya gəlir: “Biləcəriyə məni bəzi yoldaşlar qarşıladılar və görürəm, mənəm gəlişimə çox sevinirdilər. Onlar belə dedilər: “Bəlkə sizə qədər olan biabırçılığa son qoyula. Azərbaycanı başdan-başa qarət edirlər, sağa-sola güllələyirlər”. Məsələlərlə tanış olandan sonra mən İnkilab Komitəsi Rəyasət Heyətinin iclasını təyin

verdi, amma bu onu günahlandıranların əlində daha bir dəlil oldu.

Nərimanovu millətçilikdə günahlandıraraq yerli kommunistlər təklif edirdilər ki, onu partiyadan xaric etsinlər, Nərimanovun avantüristlər adlandırdığı Ağazadə qardaşları hətta onu güllələməyi tələb edirdilər.

Axıra qədər Nərimanovun tərəfini saxlayan Mövsüm Qədirlər, (İsrafilbəyov), kommunist yazıçı Tağı Şahbazi və qismən də S.M.Əfəndiyev olub. “Tarixin acı dərsləri ondan ibarətdir ki, Nərimanovun ölümündən on iki-on üç il keçəndən sonra, Azərbaycanın məsul işçilərinin hamısı, Nərimanovun tərəfdarları da, rəqibləri də, azərbaycanlılar da, ermənilər də (Mikoyanı çıxmaq şərtilə) repressiyaya məruz qaldılar və güllələndilər. Orconikidze və Kirov öldürüldü.

Nərimanov çox gözəl başa düşürdü ki, həmin o son dərəcə radikal Azərbaycan bolşeviklərinin arxasında daşnak kommunistlər - Mikoyan, Mirzoyan, Sarkis durur.

Bir vaxt Sovet Azərbaycanının məsul işçilərindən sayılan Hacıyev Nərimanovə qarşı çıxışlarının birində deyib: “Şəxsən mən Azərbaycanın qazançı fəhləsiyəm, amma bu vaxta qədər yoldaş Nərimanov kimi diktator kommunist görməmişəm. Bir halda ki, o bu kürdü, onu nəinki seçmək, heç namizədliyini də irəli sürmək olmaz. Axı, o on yaxşı yoldaşlara - Mikoyana, Sarkisə və başqalarına qarşıdır...”

“BEKA” - Azərbaycan Kommunist partiyasının Bakı Komitəsi Sovet Azərbaycanında ikinci və bəlkə də birinci hakimiyyət sahibi idi və bir qayda olaraq ona ermənilər başçılıq edirdi.

Nərimanov yazır: “Azərbaycanda “BEKA” -hər şeydi, Mikoyandan sonra Sarkisi “BEKA”-nın katibi eləyirlər, Sarkisdən sonra Mirzoyanı. Ehtimal ki, Mirzoyandan sonra da Kasparov olacaq və s. və i. Fəhlələr Sarkisi kimi yoldan çıxaran, partiyayı Mirzoyanı kimi içəndən pozan ikinci adam ola bilməz”.

Əgər azərbaycanlı ultra-radikalının arxasında Mikoyan, Sarkis, Mirzoyan durdusa, onların da arxasında Kirov və əsas etibarilə Serqo Orconikidze durdu. Nərimanov yazır: “Kirovun başına salmışdılar ki, Mirzoyanla əlbir hərəkat etsin, lap bu onun ağılna batmasa da, o bu kompaniyanın təsiri altına düşəcəkdə, çünki onun daxili ələmi bu kompaniyaya tuş gəlir”.

Nərimanov Serqo Orconikidze haqqında da daha sərt danışır. O yazır ki, Mərkəz ona - Nərimanovə yox, Serqoya inanır, “Serqo da Azərbaycanda milli meyillərdən dəm vuran, öz vəzifələrini qorumaq üçün onun qarşısında nökr kimi dayanan cılız insanlara inanır. Bu Serqonun çox xoşuna gəlir... Serqo özünü elə aparır ki, guya biz hamımız onun tabeçiliyindəyik...

yol. L.D.Trotskiyə, yol. K.V.Radekə məktubunda Qafqazdakı vəziyyətin geniş xülasəsinə verən Nərimanov, Azərbaycanı Şərqdə nümunəvi Sovet respublikasına çevirmək istəyindən, bu müqəddəs vəzifələri yerinə yetirərkən ona kimlərin mane olmasından yazır: “Bu kompaniyanın fəaliyyəti məhz ona yönəlib ki, Azərbaycanı tamamilə simasızlaşdırsınlar. Bir tərəfdən kommunizm bayrağı altında daşnak fəaliyyəti gedir, digər tərəfdən keçmiş eserlər sakitcə Sovet hakimiyyətini ayağının altını qazırlar”.

Nərimanov ona qarşı tətbiq olunan mübarizə üsullarından faktlar götürür. “Bakı partiyası təşkilatının işinə gözəl nümunə Serqodu, Serqonun siyasətini dəstəkləyən isə Stalinə, - deyər o Stalinin özünə yazır və məktubunu bu ifadə ilə tamamlayır: Bundan o yanısı yoxdur. Təkrar edirəm, bütün bunları namuslu işçilər, Azərbaycandakı kommunist türkləri unutmayacaqlar”.

LENİNƏ MƏKTUBU DAHA FACİƏVİ XARAKTER DAŞIYIR.

Hələ Azərbaycanda işləyəndə Nərimanov söhbət əsnasında deyib ki, tezliklə Azərbaycanda bir o qalacaq, bir də Cümə. (müsləmanların müqəddəs günü - Cümə gününün hələ də istirahət günü kimi saxlanmasını nəzərdə tuturmuş) Lenin zarafatla deyib: Deməli, Siz Robinzonsunuz?”

Bir zamanlar Nərimanov bütün varlığı ilə azadlıq haqqında çağırışların səmimiyyətinə inanırdı və mədəni səviyyəsi aşağı xalqların daha mədəni xalqlarla qaynayıb-qarışması naminə inqilabın güclənməsi və inkişafı üçün təbii yollar axtarırdı. Əslində isə respublikanın neft sərvətini “Sovet Azərbaycanını saymayan Serobrovski” sahibkar çıxırdı.

Nərimanov yazır: “Əziz Vladimir İliç, doğrudanmı “Müstəqil Azərbaycan” sözü Sizin ağızınızdan çıxmayıb? İndi vəziyyət belədir: həmişə Denikini dəstəkləyən Ermənistan müstəqillik, əlavə olaraq da Azərbaycanın ərazisini qazanır. Azərbaycan Sovet Rusiyasının qoynuna ilk atılan üç respublikadan biridir və günbəgün öz müstəqilliyini və ərazisini itirir. Mən müraciət edirəm ki, buna diqqət göstərsiniz. Əgər qısa bir müddət ərzində Mərkəz daşnak kommunistlərin iyrenc hərəkatlarına son qoymasa, bütün müsləman Şərqi Sızdən üz döndərəcək. Mən bu barədə Sizə ciddi bəyan və xahiş edirəm, əziz Şərqi maraqları Sizin üçün vacibdisə, bu məsələ ilə ciddi məşğul olasınız”.

MÜQƏDDƏS SADƏLÖVHLÜK!

1935-ci ildə respublikaların müstəqilliyi haqqında saxta sözlərə ehtiyac qalmayanda Stalin və Molotov Azərbaycan Kommunist partiyasına təbrik teleqramlarında tamamilə aydın yazırdılar: Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı Azərbaycanın qara qızılı - neftlə yaşayır. Azərbaycanın pambıq plantasiyaları bizim ölkəmizin toxuculuq sənayesinə ildən-ildə daha çox pambıq verir".

1925-ci ildə Nərimanov bir neçə günlüyə Bakıya gəlir. Keçmiş hümmətçi, kommunist, Sovet hakimiyyəti illərində məxfi olaraq "Müsavat" partiyasına keçmiş Əhməd Əhmədov (1928-ci ildə həbs olunub və güllələnib) etiraf edir ki, Nərimanov gələndə təmayülçü adlandırılanlar onun mənzilində toplaşdılar. Onlar və xüsusən də Nərimanov özü

mənəvi bəraət aldı və Bakıda Heydər Əliyevin iradəsi ilə ona monumental abidə ucaldıldı.

Amma yenə də uğursuz tale onun xatirəsini rahat buraxmadı - bazar iqtisadiyyatı dövründə düz onun heykəlinin qarşısında, onun önünü kəsən bina ucaldıldı, zirek tarixçilər isə ona qarşı hücumla keçdilər, onun yanlışlıqlarını axtarmağa başladılar.

Nərimanovun həyatını əks etdirən sonuncu sənədə - oğluna yarımçıq məktubuna keçməmişdən qabaq, onun bizim xalqımız qarşısında daha bir xidmətini - Qarabağın Azərbaycanın tərkibində qalması üçün apardığı mübarizəni yada salmaq istəyirəm.

4 iyul 1921-ci ildə keçirilən RK (b) P MK-nın Qafqaz bürosunun iclasında Qarabağ məsələsi müzakirə olunur.

Protokoldan:

a) Qarabağı Azərbaycanın tərkibində saxlamaq. Lehinə səs verənlər: Nərimanov, Maxaradzə, Nazaretyan. Əleyhinə: Orconikidze, Myasnikov, Kirov

NƏRİMAN NƏRİMANOVUN FACİƏSİ

Mərkəzin "qırmızı imperializm" siyasətinə görə dərin məyusluq keçirdilər. Təmayülçülər hələ hökumət və kommunist partiyasında məsul vəzifələr tutmalarına baxmayaraq, Nərimanovun ölümündən sonra da o mənzilə yığışırmişlər və əlbəttə bu görüşlər gizli siyasi xarakter daşıyır. Əhmədov qeyd edir ki, hətta gizli Hümmət partiyası yaratmaq ideyası da meydana gəlmişdi.

Tarixin daha bir paradoksu - Sovet Bakısında yalnız ittihadçılar və müsavətçilər yox, həm də millətəməyülçü yarıqlı kommunistlər gizli fəaliyyətə keçmişdilər.

Leninin sağlığında Nərimanovun şəxsi toxunulmazlığına zəmanət olsa da, İliçin ölümündən sonra o müəmmalı şəkildə vəfat etdi.

Nərimanovun "qəddar dostu" Orconikidze onu Bakıdan göndərilməyi yarpaq dolmasına qonaq edir. Nahardan sonra onu kəskin dispersiya və diareya diaqnozu ilə xəstəxanaya aparırlar. Ölümündən əvvəl o bu sözü deməyə macal tapıb: "Məni Serqo zəhərlədi".

Bununla belə onun tabutu yanında tənənəli sözlər gürldü. Həmin o Serqo həyəcənli nitqində onu Kommunist partiyasının Şərqdə ən böyük təmsilçisi adlandırdı. Nərimanovun dəfn günü Moskvanın və Sovet İttifaqının digər şəhərlərinin müəsisələrində iş dayandırıldı... Nərimanov Kremlin divarı yanında dəfn olundu. Nərimanovun məzarına partiyanın MK-si adından qoyulan əkilin lentində yazılmışdı: "Şərq xalqlarının imperializm qandalından tam xilas olması nəminə mübarizə aparmış inqilabçı rəhbərə".

Belə görünürdü ki, ölmüş Nərimanov daha heç kim üçün təhlükəli deyil. Amma sən demə, bu da illüziya imiş. Onun milli-təmayülçü yarıqlı ilə birlikdə ölümündən bir qədər sonra Serqo dövrüyyə "Nərimanovçuluq" ifadəsini buraxdı, daha bir "köhnə qafqazlı dostu" Mikoyan isə təklif etdi ki, bir millətçi kimi onun külünü Qızıl Meydandan götürsünlər. Amma Stalin buna etiraz etdi: "Nərimanova toxunmayın". O, hətta bir dəfə M.C.Bağirova belə deyib: "Nərimanov bizim aramızda ən hörmətli insan idi. Naxoşlayanda hərdən bizi müalicə edirdi, həkim möhürünü cibindən çıxarıb resept yazırdı".

1925-ci ildə Nərimanovun ölümündən dərhal sonra onun adını vaxtaşırı tarixdən silməyə başladılar. Tamamilə Orüelsayağı - guya heç belə bir şəxsiyyət, ümumiyyətlə, olmayıb. Azərbaycan bu məsələdə xüsusilə canfəşanlıq göstərdi. Əgər hardasa (Həştərxanda, Kazanda, Özbəkistanda) inzibati orqanların unıtqanlıqından Nərimanovun adını daşıyan küçələrə rast gəlmək olardısı da, Azərbaycanda ondan heç bir iz qalmamışdı.

Və yalnız üstündən uzun illər keçəndən, Stalin öldəndən və Bağirov güllələndəndən sonra Nərimanov

Fiqatner.

b) Qarabağın dağlıq hissəsini Ermənistanın tərkibinə daxil etmək. Lehinə: Orconikidze, Myasnikov, Kirov, Fiqatner.

v) Yoldeş Nərimanovun bəyanatı: Qarabağ məsələsinin Azərbaycan üçün mühüm əhəmiyyət daşıdığına nəzərə alaraq onun son həllini RKP MK-ya keçirməyi vacib hesab edirəm.

Qərar: Qarabağı Ermənistan SSR-in tərkibinə daxil etmək. Qarabağ haqqındakı məsələ ciddi fikir ayrılığına səbəb olduğuna görə RKP MK Qafqaz bürosu onun son həllini RKP MK-ya keçirməyi vacib sayır".

Nərimanov bütün sərtliyi ilə Stalinə və Orconikidzeyə müraciət edir: "Mən yol vermərəm ki, Qarabağ erməni tapdağı altında qalsın. Bu gecə mən ya Qarabağı qaytaracağam, ya da məsələni başqa cür həll edəcəyəm".

Görünür ki, o gecə Nərimanova Leninlə əlaqə yaratmaq və onun razılığını almaq müyəsərə olub, yoxsa ertəsi gün Qafqaz bürosu başqa qərar çıxarmazdı.

Protokoldan: Dinləndi: Qarabağ haqqında öten Plenumda çıxarılmış qərarın nəzərdən keçirilməsi haqqında Orconikidze və Nazaretyanın qaldırdığı məsələ. Qərara alındı: müsəlmanlar və ermənilər arasında milli barışığın vacibliyini və Dağlıq Qarabağın və Aran Qarabağın iqtisadiyyatının bağlılığını, onun Azərbaycanla daimi əlaqəsini nəzərə alaraq, Dağlıq

Qarabağ Azərbaycan SSR-in tərkibində saxlanılsın, ona Muxtar Vilayətin tərkibinə daxil olan inzibati mərkəzi Şuşa şəhəri olmaqla geniş vilayət muxtariyyəti verilsin.

Səs verdilər: Lehinə 4, əleyhinə 3".

XX yüzilliyin 80-ci illərinin axırında Qarabağ problemi baş qaldıranda ermənilər bu protokola istinad edərək sübut etmək istədilər ki, Qarabağı Azərbaycana Stalin verib. "Saxlanılsın" feilinin əvəzinə "verib" feilini işlətmək qumarbazlıq, daha doğrusu "kartbasanlıq", cığallıqdı. Qərarda deyilir ki, Qarabağ Azərbaycanın tərkibində saxlanılsın, o deyilmir ki, Azərbaycana verilsin (burda bütün kursivlər mənimdi-A.)

Nəriman Nərimanov 19 mart 1925-ci ildə, Moskvada 55 yaşında ürək çatışmazlığından (bəzi ehtimallara görə zəhərlənərək) vəfat etdi.

Onun ölümündən bir ay on doqquz gün qabaq oğlu Nəcəf yazdığı yarımçıq məktub çox kədərli vəsiyyətlər

kimi söylənir: "Əziz oğlum Nəcəf! Mənim ömrüm tamamilə qayğılar içində keçib. Mən artıq 20 yaşından qardaş və bacılarımın ailələrinin yükünü çiynimə almışam. 30 il ərzində 11 uşaq böyütmüşəm, onlardan səkkiz qızı ərə verməmişəm, üç qohumumu isə az-maz maaşım ilə dolandırmışam. Bütün bunları ona görə sənə yazıram ki, mən insanlıq nəminə az işlər görməkdə qınamayasan..."

Mən sosial-demokrat olmuşam, amma bu təşkilat idealdan günbəgün uzaqlaşır. Bolşeviklərin proqramını xüsusi məmuniyyətlə qəbul etdim, ona görə ki, mənim proqramımın, yer üzündə köləliyi məhv etmək proqramının məhz onda həyata keçəcəyini gördüm və görürəm: Ola bilsin, sən bu satirləri o zaman oxuyacaqsan ki, daha bolşevizm olmayacaq (!-A). Amma bu o demək deyil ki, bolşevizm yararlı deyil, bu o deməkdir ki, biz onu qorumağı bacarmadıq, biz onu lazım olan qədər dəyərləndirmədik, bu işdən möhkəm yapışmadıq. Açıq söyləmək lazımdır: biz hakimiyyətdə o dərəcədə loğalandıq ki, boş şeylərlə, dedi-qodu ilə məşğul olaraq, əsas məsələni əldən verdik. Hakimiyyət çoxlarını korlayır. Belə də oldu: nəhəng bir ölkənin taleyini öz əlinə almaq qərarına gələn və diktatorluq edən bir çox görkəmli, kifayət qədər yaxşı işçiləri hakimiyyət tamamilə korladı... İlk vaxtlar bunları etmək vacib idi, amma bu qaydada bu günə qədər davam etmək, o deməkdir ki, bolşevizm iflasa yaxınlaşır.

İndi, mən bu məktubu sənə yazanda, bizim işlərimiz elə bir vəziyyətə gəlib ki, ən yaxın kommunist dostlar Lenindən sonra özlərini onun "qanunu varisi" adlandıranlar, dövlət idarəçiliyində müşahidə olunan qanqaraldıcı nöqsanlar barədə bir-birilə danışa bilmirlər.

Bütün bunlar barədə mənim MK-dəki geniş məruzəmdən biləcəksən. Bu məruzə sənə imkan verəcəkdir ki, bütün bunları ayırd edə biləsən və sən anlayacaqsan ki, sən atan o şeyləri deməyə özündə cəsarət tapır ki, bir çox başqaları hakimiyyəti və vəzifəni itirmək qorxusundan bunu etmirlər...

Əzizim Nəcəf! Hakimiyyət dalınca düşmə, çünki o insanı korlayır"...

Nəcəf Nərimanov İkinci Dünya müharibəsində, cəbhədə qəhrəmancasına həlak olub.

Tarixi hadisələrin sonrakı inkişaf mərhələləri göstərdi ki, Nərimanovun amalı nəinki Azərbaycanla, hətta Qafqazla da, Rusiya ilə də və Şərqlə də məhdudlaşdır. Onun ideyalarına uyğun təmayüllər ortadoksal kommunistlər tərəfindən revizionizm, milli kommunizm kimi damğalansa da "insan sifətli sosializmin" rüzgarı Avropa ölkələrində də əsməyə başladı.

Məqalə 31 yanvar 2016-cı ildə "525-ci qəzet" də nəşr edilmişdir.